

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

ПЧЕЛІН Віталій Борисович

УДК 342.565. 4 (477)

**ОРГАНІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО
СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **КОМЗЮК Анатолій Трохимович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри адміністративного права і процесу факультету № 3.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України **КОЛОМОЄЦЬ Тетяна Олександрівна**, Запорізький національний університет, декан юридичного факультету;

доктор юридичних наук, професор **БЕВЗЕНКО Володимир Михайлович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри адміністративного права;

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник **ГЕТЬМАН Євген Анатолійович**, Національна академія правових наук України, головний науковий співробітник відділу координації правових досліджень.

Захист відбудеться 12 липня 2017 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 10 червня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. В. Могілевський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із основним завдань сучасної правової держави є створення й налагодження ефективного функціонування правових механізмів, призначених для здійснення охорони та захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а також відновлення їх в разі порушення. Закріпивши в Конституції України положення, згідно з яким держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість такої діяльності, Україна стала на шлях розвитку як демократична, соціальна та правова держава. Зазначені завдання почали активно реалізовуватись в тому числі завдяки діяльності адміністративних судів щодо розгляду та вирішення адміністративних справ. У законодавстві України така діяльність отримала назву «адміністративне судочинство». Його основним завданням, відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України, який був прийнятий 6 липня 2005 року, є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій.

Саме адміністративні суди є провідними суб'єктами, на яких покладено завдання щодо захисту та поновлення порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у публічно-правових відносинах. Статистичні дані свідчать про те, що зазначені державні органи повсякденно розглядають і вирішують значну кількість публічно-правових спорів. Від того, наскільки якісно та повно організовано діяльність адміністративних судів, без сумніву, залежить й ефективність їх роботи та здійснення адміністративного судочинства в цілому.

Правові засади організації діяльності органів судової влади, в тому числі адміністративних судів, зазнали багатьох змін у зв'язку з проведенням судової реформи. У рамках зазначеної реформи були внесені законодавчі зміни до Основного Закону України в частині здійснення правосуддя, а законодавство, що визначає основи судоустрою та статусу суддів, було повністю оновлено. Зокрема прийнято новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який визначив правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя. Законодавчі зміни повною мірою торкнулися й адміністративного судочинства, в тому числі особливостей його організації. Серед найголовніших законодавчих новел – перебудова системи судоустрою – ліквідація вищих спеціалізованих судів і створення нового Верховного Суду України; нові підходи до кадрового

забезпечення судочинства, а також визначення правового статусу судді; підвищення ролі громадськості у формуванні суддівського корпусу; створення Вищої ради правосуддя; зменшення впливу органів законодавчої та виконавчої влади на судову гілку влади та багато інших. Більшість із запропонованих змін можна оцінити як позитивні. Проте не всі із них належним чином реалізовані або ж позитивно оцінені як громадськістю, так і працівниками самих судових органів, що свідчить про необхідність подальшого удосконалення організації адміністративного судочинства, яке можливе лише на основі глибокого теоретичного осмислення.

Проблемні питання здійснення адміністративного судочинства в Україні досліджували такі вчені-адміністративісти як: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, О. І. Безпалова, Ю. П. Битяк, Л. Р. Біла-Тіунова, В. В. Галунько, В. М. Гарашук, Є. А. Гетьман, О. П. Гетманець, С. М. Гусаров, Т. Є. Кагановська, С. В. Ківалов, І. Б. Коліушко, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Козюк, О. В. Кузьменко, К. Б. Левченко, Д. М. Лук'янець, Р. С. Мельник, О. І. Миколенко, О. М. Музичук, О. М. Нечитайло, Ю. С. Педько, А. В. Руденко, А. О. Селіванов, О. Ю. Синявська, В. В. Сокурєнко, М. І. Смокович, В. С. Стефанюк, В. А. Сьоміна, І. В. Шруб та ін. Зазначену проблематику досліджували також вчені, які спеціалізуються на проблематиці судоустрою: О. В. Білова, О. В. Буряк, О. О. Гаркуша, С. В. Глущенко, В. В. Городовенко, В. В. Кривенко, Р. О. Куйбіда, Л. М. Москвич, О. М. Овчаренко, А. Й. Осетинський, С. В. Подкопаєв, С. В. Прилуцький, Д. М. Притика, М. М. Руденко, О. Г. Свіда, В. В. Сердюк, О. В. Федькович, А. М. Хливнок, І. Б. Шицький, С. Г. Штогун та ін. Згадані та інші вчені зробили значний внесок у розвиток вітчизняного інституту судочинства загалом та адміністративного, зокрема. Однак правові засади організації адміністративного судочинства в Україні залишаються дослідженими недостатньо.

Таким чином, необхідність перегляду існуючих і розробки нових підходів щодо організації адміністративного судочинства, значне оновлення національного законодавства, яке регламентує правовідносини у даній сфері, недостатність наукових розробок з цієї проблематики обумовлюють актуальність комплексного дослідження правових засад організації адміністративного судочинства України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до пп. 2.1, 2.4, 4.3, 8.10, 9.1 Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, пп. 1.1, 1.12, 1.14,

2.1, 2.3, 2.11, 2.12 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016-2019 років, схвалених Вченою радою ХНУВС 23 лютого 2016 р. (протокол № 2), комплексних науково-дослідних тем Харківського національного університету внутрішніх справ «Реалізація та удосконалення адміністративного законодавства України» (державна реєстрація № 0113U008197) та «Реалізація та удосконалення адміністративного законодавства України» (номер державної реєстрації 0113U008197).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретичних джерел, чинного законодавства України та узагальнення практики його реалізації визначити сутність та особливості правових засад організації адміністративного судочинства України, надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо їх удосконалення.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації необхідно вирішити такі основні *задачі*:

- встановити закономірності формування та розвитку адміністративного судочинства в Україні;
- визначити сутність, особливості та завдання організації адміністративного судочинства України;
- охарактеризувати нормативно-правове регулювання організації адміністративного судочинства в Україні;
- систематизувати принципи адміністративного судочинства України та його організації;
- окреслити вплив моделей адміністративної юстиції зарубіжних країн на організацію адміністративного судочинства України;
- з'ясувати поняття й окреслити види адміністративних судів України;
- розкрити сутність та особливості юрисдикції адміністративних судів України;
- охарактеризувати поняття, види й особливості підсудності публічно-правових спорів адміністративним судам;
- окреслити основні стадії адміністративного процесу щодо вирішення публічно-правових спорів;
- визначити поняття та здійснити класифікацію учасників адміністративного процесу;
- встановити особливості правового статусу осіб, які беруть участь у справі;
- виокремити види суб'єктів, які обслуговують адміністративний процес;
- охарактеризувати права обізнаних осіб в адміністративному судочинстві України;

- з'ясувати особливості, значення та правові засади процесуального представництва в адміністративному судочинстві;
- розкрити сутність та особливості процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві;
- визначити поняття та окреслити види забезпечення адміністративного судочинства України;
- надати характеристику матеріально-фінансового забезпечення адміністративного судочинства України;
- з'ясувати особливості кадрового забезпечення адміністративного судочинства України;
- охарактеризувати правовий статус правоохоронних органів в адміністративному судочинстві України;
- окреслити діяльність правоохоронних органів щодо забезпечення адміністративного судочинства в Україні;
- запропонувати шляхи вдосконалення законодавства, що регламентує організацію та здійснення адміністративного судочинства України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час організації адміністративного судочинства України.

Предметом дослідження є правові засади організації адміністративного судочинства України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, застосування яких зумовлюється системним підходом, що дає можливість дослідити проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. Історико-правовий метод дозволив визначити етапи становлення та розвитку наукових уявлень про адміністративне судочинство й адміністративну юстицію в Україні (підрозділ 1.1). За допомогою гносеологічного методу було з'ясовано сутність, особливості та завдання організації адміністративного судочинства в Україні, принципи адміністративного судочинства України та його організації, проаналізовано сучасні моделі адміністративної юстиції зарубіжних країн та їх вплив на організацію адміністративного судочинства в Україні, встановлено сутність і види адміністративних судів України, з'ясовано сутність та особливості юрисдикції адміністративних судів України, охарактеризовано поняття, види й особливості підсудності публічно-правових спорів адміністративним судам, визначено місце та роль правоохоронних органів в організації адміністративного судочинства України (підрозділи 1.2, 1.4, 1.5, 2.1-2.3, 5.1, 5.2). Використання порівняльно-правового методу покладено в основу аналізу національного законодавства в досліджуваній сфері в Україні, а також законодавства зарубіжних країн у частині визначення

особливостей функціонування в них інституту адміністративної юстиції (підрозділи 1.3, 1.5). Аналітичний метод надав можливість встановити необхідність удосконалення правового статусу суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин в організації адміністративного судочинства в Україні, а також окремих видів його забезпечення (підрозділи 3.1–3.5, 4.1–4.4). За допомогою методу формально-логічного аналізу виявлено особливості різних видів забезпечення адміністративного судочинства в Україні як важливої складової його організації (підрозділи 4.1–4.4). Структурно-функціональний аналіз дозволив визначити складові правового статусу суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин, запропонувати шляхи їх вдосконалення, а також визначити особливості реалізації такого статусу на окремих стадіях та провадженнях адміністративного процесу (підрозділи 2.4, 3.2–3.5). Використання індуктивного методу дозволило підтвердити висновок про необхідність вдосконалення положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кодексу адміністративного судочинства України та розробки ряду інших законодавчих актів в сфері організації адміністративного судочинства України (підрозділи 1.4, 2.2–2.4, 3.2,3.3).

Науково-теоретичним підґрунтям для виконання дисертації є наукові праці фахівців у галузі загальної теорії держави і права, теорії управління, конституційного, адміністративного, адміністративного процесуального, цивільного, цивільного процесуального, господарського процесуального, кримінального процесуального та інших галузевих правових наук. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які визначають нормативні засади організації адміністративного судочинства України. Інформаційну й емпіричну основу дослідження становлять узагальнення практики діяльності адміністративних судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів, зарубіжного досвіду діяльності органів адміністративної юстиції та організації адміністративного судочинства, аналітичні статті, соціологічні дослідження, політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали з даних питань.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що робота є однією з перших спроб на узагальненому рівні, з використанням сучасних методів пізнання та урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного й адміністративного процесуального права виконати комплексне дослідження правових засад організації адміністративного судочинства України, що дозволило обґрунтувати низку нових концептуальних положень і висновків, надати практичні рекомендації та пропозиції з досліджуваних питань. Основні з них такі:

вперше:

- сформульовано визначення поняття «організація адміністративного судочинства», під яким запропоновано розуміти врегульовану нормами права цілеспрямовану діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на забезпечення ефективного розгляду та вирішення адміністративними судами публічно-правових спорів задля захисту прав, свобод та інтересів особи;

- обґрунтовано доцільність запровадження в Україні механізму обов'язкового позасудового вирішення найбільш чисельних і нескладних публічно-правових спорів як невід'ємної умови звернення до адміністративного суду;

- доведено доцільність вживання в положеннях КАС України терміна «підсудність публічно-правового спору» замість «підсудність адміністративних справ»;

- обґрунтовано, що відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі може розглядатися як самостійна факультативна стадія адміністративного процесу, оскільки: вона являє собою сукупність однорідних процесуальних правовідносин; у її межах здійснюються властиві лише їй процесуальні дії; постановляються процесуальні рішення; відбувається процес доказування; її кінцевою метою є захист і поновлення порушених прав, свобод та інтересів осіб;

- охарактеризовано статус помічника судді як учасника адміністративного процесу, який входить до складу осіб, що обслуговують адміністративний процес;

- запропоновано категорію «обізнані особи» в адміністративному процесі розглядати у широкому розумінні і відносити до них перекладача, експерта, спеціаліста, свідка;

- обґрунтовано недоцільність обмеження повноважень спеціаліста як учасника адміністративного процесу наданням адміністративному суду допомоги лише технічного характеру;

удосконалено:

- розуміння адміністративного процесу виключно як форми реалізації адміністративного судочинства;

- визначення поняття «адміністративне судочинство» як врегульованої нормами адміністративного процесуального права діяльності адміністративного суду, що здійснюється в межах розгляду та вирішення ним адміністративних справ, спрямованої на захист і поновлення прав, свобод та інтересів особи в публічно-правових відносинах;

- визначення поняття «мета організації адміністративного судочинства», під яким запропоновано розуміти забезпечення своєчасної, повної та об'єктивної діяльності адміністративних судів із розгляду та вирішення публічно-правових спорів;

– розуміння завдань організації адміністративного судочинства, які являють собою конкретизовані напрямки, реалізація яких передбачає досягнення мети такої діяльності;

– класифікацію принципів організації адміністративного судочинства, серед яких названо: верховенство права; законність; гласність і відкритість; рівність; змагальність і диспозитивність; забезпечення апеляційного й касаційного оскарження судових рішень; обов'язковість судових рішень; здійснення правосуддя виключно судами; справедливого та поважного суду; забезпечення та дотримання мови судочинства;

– характеристику сутності й особливостей публічно-правових спорів, розгляд і вирішення яких віднесено до юрисдикції адміністративних судів, а також спорів, які хоч мають публічно-правовий характер, до юрисдикції адміністративних судів не віднесені;

– узагальнення особливостей окремих видів підсудності публічно-правових спорів адміністративним судам: предметної, інстанційної, територіальної, виключної, підсудності кількох пов'язаних між собою вимог;

– розуміння стадій адміністративного процесу як сукупності процесуальних дій, що послідовно за встановленими процесуальним законодавством правилами та строками здійснюються судом та учасниками адміністративного процесу задля вирішення публічно-правового спору по суті;

– визначення поняття «суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин», під якими розуміються їх реальні учасники, що наділені визначеними на нормативно-правовому рівні повноваженнями, спрямованими на виникнення, розвиток, зміну чи припинення адміністративних процесуальних правовідносин, а також забезпечення нормального перебігу адміністративного судочинства;

– класифікацію учасників адміністративного процесу за такими критеріями: 1) з урахуванням їх ролі в адміністративному судочинстві; 2) залежно від їх суспільно-державної ролі; 3) враховуючи обов'язковість їх участі в адміністративному судочинстві; 4) залежно від їх правового зв'язку із адміністративним судом; 5) враховуючи наявність чи відсутність у них специфічного юридичного інтересу в результатах розгляду та вирішення адміністративної справи;

– визначення поняття «процесуальне представництво в адміністративному судочинстві», під яким пропонується розуміти врегульовану на нормативному рівні сукупність адміністративних процесуальних правовідносин, що виникають (розвиваються, видозмінюються) на підставі договору (доручення, ордеру) або законодавчих приписів у зв'язку із необхідністю представлення прав та інтересів особи, яка цього потребує;

– обґрунтування доцільності використання терміна «матеріально-фінансове забезпечення адміністративного судочинства», зміст якого може бути розкритий як урегульовані на нормативному рівні суспільні відносини, які виникають у процесі діяльності їх суб'єктів і спрямовані на забезпечення та гарантування нормального функціонування адміністративних судів, виконання завдань і функцій, пов'язаних із розглядом і вирішенням публічно-правових спорів, віднесених до їх юрисдикції, шляхом мобілізації, розподілу та використання фондів коштів, а також постачання необхідних для такої діяльності матеріальних ресурсів;

– характеристику правоохоронного забезпечення адміністративного судочинства, під яким розуміється діяльність уповноважених національним законодавством суб'єктів, пов'язана з гарантуванням дотримання стану правопорядку в діяльності адміністративних судів;

дістали подальший розвиток:

– розуміння закономірностей формування та розвитку адміністративного судочинства та його організації в такі історичні періоди як: судова реформа у царській Росії 1864 року; революційні події початку ХХ століття; перебування України в складі СРСР; від здобуття Україною незалежності до початку функціонування адміністративних судів;

– окреслення особливостей організації адміністративного судочинства, які знаходять свій прояв у: нормативно-правовому регулюванні; принципах, на яких вона заснована; поєднанні адміністративних процесуальних та організаційних відносин; суб'єктному складі правовідносин, що виникають під час такої діяльності; завданнях такої діяльності;

– узагальнення актуальних завдань та складнощів, що стоять на шляху формування нового Верховного Суду України: непрозорість проведення конкурсів із відбору суддів; відсутність процесуального й іншого законодавства, що визначає правовий статус нового Верховного Суду України та порядок перегляду їм судових рішень в адміністративних справах;

– обґрунтування доцільності використання категорії «юрисдикція» виключно щодо судової діяльності; юрисдикція адміністративних судів визначає, які категорії публічно-правових спорів повинні розглядати та вирішувати адміністративні суди;

– характеристика рис процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві України, а саме: врегульовано на нормативному рівні; є сукупністю адміністративних процесуальних правовідносин; виникає у зв'язку із необхідністю продовження розгляду

та вирішення публічно-правового спору; виникає у зв'язку із вибуттям або заміною сторони та/або третьої особи; здійснюється внаслідок ініціювання процедури переходу процесуальних повноважень від однієї особи до іншої; можливе на будь-якій стадії адміністративного процесу;

- з'ясування відмінностей процедури процесуального правонаступництва від процедури заміни неналежної сторони; встановлено випадки, коли настання процесуального правонаступництва в адміністративному процесі неможливе; охарактеризовано сингулярне й універсальне правонаступництво в адміністративному процесі;

- характеристика таких видів забезпечення адміністративного судочинства: кадрове; матеріально-фінансове; інформаційне; правоохоронне;

- класифікація учасників адміністративного процесу, що дозволило поглибити знання про їх юридичну природу; встановити особливості їх правового статусу та його вплив на організацію адміністративного судочинства; визначити їх взаємозв'язки в системі суб'єктів адміністративного судочинства;

- розуміння особливостей впливу континентальної (Франція, Німеччина) та англо-американської (Англія, США) моделей адміністративної юстиції на українську модель, у зв'язку з чим встановлено їх спільні та відмінні риси;

- визначення шляхів удосконалення законодавства, що регламентує організацію та здійснення адміністративного судочинства України, зокрема обґрунтування доцільності прийняття законів України «Про адміністративну процедуру» та «Про апарат суду».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, зокрема можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – як основа для подальшого розроблення теоретико-правових питань організації адміністративного судочинства України (*акт впровадження в діяльність Науково-дослідного інституту публічного права від 20.02.2017 р.*);

- правотворчості – під час підготовки й уточнення низки законодавчих і підзаконних актів з питань організації адміністративного судочинства України;

- правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності організації адміністративного судочинства України (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в практичну діяльність Херсонського апеляційного суду від 25.01.2017 р.*);

- освітньому процесі – в ході підготовки підручників і навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право і процес», «Судові та правоохоронні органи», «Адміністративний процес України»

«Адміністративне судочинство України»; вони вже використовуються в ході проведення занять із зазначених дисциплін у Харківському національному університеті внутрішніх справ. Їх враховано також у навчально-методичних розробках, підготовлених за участю автора (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 15.02.2017 р.*).

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Нові наукові результати дисертації отримані дисертантом особисто. У співавторстві опубліковано підручники: Адміністративне право України. Особлива частина. Академічний курс : підручник / За заг. ред. Академіка НАПрН України О. М. Бандурки. – Х, 2013 (дисертантом розроблено Главу 7 (обсяг – 0,75 д.а.)); Міграційне право України : підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С. М. Гусарова. – Х, 2016 (дисертантом розроблено Главу 12 (обсяг – 0,25 д.а.)); науково-практичний коментар до Закону України «Про Національну поліцію України»: наук.-практ. коментар / За заг. ред. доктора юридичних наук, доцента В.В. Сокурєнка; Х. – Х, 2016 (дисертантом розроблено ст.ст. 25,28 (обсяг – 0,1 д.а.)). У дисертації ідеї та розробки, які належать співавторам, не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних та національних науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах: «Тенденції розвитку юридичної науки: проблеми та досягнення» (Тернопіль, 2011); «Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті» (Дніпропетровськ, 2013); «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (Львів, 2014); «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів» (Донецьк, 2014); «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (Одеса, 2014); «Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (Харків, 2014); «Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України» (Харків, 2015); «Пріоритетні проблеми юридичної науки: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (Київ, 2015); «Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ» (Київ, 2015); «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (Запоріжжя, 2016); «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (Харків, 2016);

«Стан та перспективи розвитку адміністративного права України» (Одеса, 2016); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (Ужгород, 2017).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в одноосібній монографії, двадцяти восьми статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, тринадцяти тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях та трьох інших опублікованих працях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів, поділених на 21 підрозділ, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 485 сторінок. Список використаних джерел містить 608 найменувань і займає 62 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими програмами, планами та темами, мета і задачі, об'єкт і предмет, окреслюються методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наводяться дані щодо апробації результатів дисертації та публікацій.

Розділ 1 «Методологічні засади організації адміністративного судочинства в Україні» присвячено встановленню закономірностей становлення та розвитку адміністративного судочинства в Україні; з'ясуванню сутності, особливостей і завдань його організації; аналізу стану нормативно-правового регулювання організації адміністративного судочинства в Україні; дослідженню принципів його функціонування та організації; аналізу сучасних моделей адміністративної юстиції зарубіжних країн та особливостей їх впливу на організацію адміністративного судочинства України.

У *підрозділі 1.1 «Генеza розвитку адміністративного судочинства в Україні»* наголошено, що вивчення історичних аспектів становлення адміністративного судочинства в Україні є необхідним кроком у з'ясуванні правової природи даного правового інституту на сучасному етапі розвитку українських держави та суспільства. В якості відправної точки дослідження було обрано судову реформу 1864 року, що мала місце в царській Росії, до складу якої на той час входили українські землі. Досліджено наукові позиції щодо особливостей розвитку адміністративного судочинства у даний історичний період. Встановлено, що проведенню зазначеної реформи передувало вивчення тогочасною юридичною наукою особливостей побудови адміністративної юстиції в зарубіжних державах. Це обумовило суттєвий вплив іноземних

моделей механізму захисту прав, свобод і законних інтересів особи від владного свавілля з боку чиновництва. При цьому звернено увагу на історичну специфіку формування та розвитку адміністративної юстиції у Франції та Німеччині наприкінці XVIII – першій половині XIX століття. Досліджено внесок вітчизняних учених-правознавців і фахівців з державного управління у проведення судової реформи 1864 року. Розглянуто систему судових органів пореформеного періоду.

Проаналізовано зв'язок революційних подій початку XX століття із становленням і розвитком адміністративного судочинства в Україні. Звернено увагу на адміністративну реформу 1907 року, проведену П. А. Столипініним. Розглянуто тогочасні наукові точки зору на проблематику адміністративної юстиції та адміністративного судочинства.

Досліджено особливості організації та нормативного забезпечення адміністративної юстиції й адміністративного судочинства в Україні після 1917 року. Акцентовано увагу на функціонування наведених правових інститутів в Українській Народній Республіці в екзилі.

Вивчено нормативно-правові та доктринальні основи розвитку адміністративного судочинства в період перебування України в складі СРСР. Наголошено, що в цілому даний історичний етап є застійним в аспекті розвитку адміністративного судочинства й наукових уявлень про нього.

Проаналізовано особливості розвитку й функціонування адміністративного судочинства в Україні після здобуття нашою державою незалежності. Розглянуто нормативно-правові підвалини даного процесу, а також стан вітчизняної наукової думки з приводу проблематики запровадження механізмів судового захисту прав, свобод і законних інтересів осіб в порядку адміністративного судочинства.

У підрозділі 1.2 *«Сутність, особливості та завдання організації адміністративного судочинства в Україні»* з'ясовано зміст категорії «адміністративне судочинство», у зв'язку з чим проаналізовано офіційний і наукові підходи до тлумачення даного поняття. Розглянуто зміст категорії «адміністративний процес». За результатами вивчення нормативно-правових джерел і дослідницьких точок зору з приводу сутності «адміністративного процесу» зроблено висновок про те, що в сучасному розумінні він являє собою форму реалізації адміністративного судочинства, правовідносини, що виникають в результаті здійснення адміністративного судочинства. Під адміністративним судочинством запропоновано розуміти врегульовану нормами адміністративного процесуального права діяльність адміністративного суду, що здійснюється в межах розгляду та вирішення ним адміністративних справ, спрямована на захист і поновлення прав, свобод та інтересів особи в публічно-правових відносинах.

Досліджено зміст терміна «організація» у розрізі правової науки та теорії державного управління, для чого проаналізовано відповідні наукові точки зору. Під організацією адміністративного судочинства запропоновано розуміти врегульовану нормами права цілеспрямовану діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на забезпечення ефективного розгляду та вирішення адміністративними судами публічно-правового спору для захисту прав, свобод та інтересів особи. Викормлено та охарактеризовано особливості організації адміністративного судочинства.

Підкреслено, що особливості адміністративного судочинства обумовлюють завдання з його організації. З'ясовано сутність та коло завдань організації адміністративного судочинства.

У підрозділі 1.3 «*Нормативно-правове регулювання організації адміністративного судочинства в Україні*» наголошено, що повнота та змістовність нормативно-правового регулювання адміністративного судочинства та його організації обумовлює нормальний і безперервний перебіг його функціонування, а відповідно й ефективність захисту порушених, оспорюваних або невизнаних прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб. У зв'язку з цим проаналізовано стан нормативно-правових засад адміністративного судочинства в Україні.

Розглянуто наукові підходи до розуміння сутності та структури правового регулювання. Звернено увагу на необхідність розрізняти такі поняття як «правовий вплив» і «правове регулювання», які хоча й є близьким, втім не тотожні. Узагальнено дослідницькі підходи до тлумачення понять «правові та «адміністративно-правові» засади. Під нормативно-правовим регулюванням організації адміністративного судочинства України запропоновано розуміти діяльність уповноважених суб'єктів із встановлення й подальшого застосування комплексу нормативно-правових актів для врегулювання відносин, що виникають і розвиваються під час розгляду та вирішення адміністративними судами публічно-правових спорів, і створення належних умов забезпечення такої діяльності.

На підставі такого критерію як юридична сила правового акта виокремлено такі рівні правової регламентації організації адміністративного судочинства України: 1) міжнародні договори України; 2) закони України: а) Конституція України; б) кодифіковане законодавство; в) галузеві закони; 3) підзаконні нормативно-правові акти: а) акти Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади; б) акти суб'єктів, що входять до системи органів судової влади. Охарактеризовано зміст та значення правових актів кожного рівня у питаннях врегулювання організації адміністративного судочинства.

У підрозділі 1.4 «Принципи адміністративного судочинства України та його організації» зазначається, що вивчення принципів організації адміністративного судочинства є важливим для підвищення ефективності механізму судового захисту порушених, оспорюваних або невизнаних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб. У зв'язку з цим проаналізовано наукові точки зору щодо сутності такої категорії як «принцип». Окрема увага приділена дослідницьким підходам до тлумачення поняття «принцип» у контексті правової науки. За результатами проведеного дослідження під принципами організації адміністративного судочинства запропоновано розуміти закріплені в положеннях чинного законодавства керівні, основоположні та непорушні засади функціонування адміністративних судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів, а також суб'єктів, які відповідно до нормативних приписів зобов'язані забезпечувати нормальний перебіг такої діяльності.

Розглянуто концептуальні підходи до класифікації принципів як здійснення, так і організації адміністративного судочинства. Підкреслено, що принципи організації адміністративного судочинства нерозривно пов'язані із принципами, що мають місце у правовідносинах, які виникають (розвиваються, видозмінюються) під час розгляду та вирішення публічно-правових спорів адміністративними судами, тобто принципами адміністративного процесу. Проаналізовано законодавчі положення на предмет закріплення в них принципів організації адміністративного судочинства.

За результатами вивчення критеріїв класифікації принципів, що пропонуються у правовій літературі, зокрема з питань адміністративного судочинства, запропоновано в якості ключової класифікаційної ознаки при визначенні кола принципів адміністративного судочинства використовувати сферу поширення цих принципів. Відповідно виокремлено загальноправові, міжгалузеві та галузеві принципи адміністративного судочинства в Україні та його організації. До ключових принципів організації даного правового інституту віднесено: верховенство права; законність; гласність і відкритість; рівність; змагальність і диспозитивність; забезпечення апеляційного й касаційного оскарження судових рішень; обов'язковість судових рішень; здійснення правосуддя виключно судами; принцип справедливого та поважного суду; забезпечення та дотримання мови судочинства; офіційне з'ясування всіх обставин у справі; презумпції вини суб'єкта владних повноважень. Розкрито зміст та значення кожного принципу організації адміністративного судочинства в Україні.

У підрозділі 1.5 «Сучасні моделі адміністративної юстиції зарубіжних країн та їх вплив на організацію адміністративного

судочинства України» відмічається, що прагнення України до повноцінної інтеграції в європейський правовий простір вимагає приведення національного законодавства до європейських стандартів, особливо в частині захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб від свавілля з боку суб'єктів владних повноважень. Це, у свою чергу, обумовлює актуальність і необхідність вивчення досвіду зарубіжних країн в частині організації та функціонування у них адміністративної юстиції із виявленням їх впливу на організацію адміністративного судочинства в Україні.

За результатами вивчення відповідних сучасних наукових точок зору щодо кола моделей адміністративної юстиції, які історично склалися в світі, виокремлено континентальну й англо-американську моделі даного правового інституту. З метою з'ясування змісту та характерних властивостей даних моделей дослідженого особливості, позитивні та негативні моменти організації й функціонування адміністративної юстиції у Франції, Німеччині, Великобританії, Сполучених Штатах Америки. Визначено можливості використання досвіду даних країн для вдосконалення механізму адміністративної юстиції в Україні.

Розділ 2 «Адміністративні суди як провідні суб'єкти адміністративного судочинства в Україні» присвячено аналізу поняття та видів адміністративних судів України; з'ясуванню сутності та особливостей їх юрисдикції; визначенню поняття, видів й особливостей підсудності публічно-правових спорів адміністративним судам; аналізу загальних і специфічних аспектів організації діяльності адміністративних судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів на окремих стадіях адміністративного процесу.

У *підрозділі 2.1 «Поняття та види адміністративних судів України»* зазначається, що необхідність з'ясування сутності та видів адміністративних судів в Україні обумовлена тим, що в нашій державі на сьогодні існує значна кількість цих судів, які відрізняються один від одного за рядом критеріїв. При цьому чіткої спеціалізації з розгляду публічно-правових спорів виключно адміністративними судами немає, оскільки до компетенції деяких інших судових органів також віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ.

Встановлено зміст категорій «суд» та «адміністративний суд», для чого проаналізовано відповідні законодавчі положення та доктринальні підходи. Запропоновано під адміністративним судом розуміти орган державної влади, що входить до системи судів загальної юрисдикції з урахуванням принципів спеціалізації, територіальності й інстанційності їх побудови, який в одноособовому або колегіальному складі здійснює правосуддя в публічно-правових спорах, що віднесені до його юрисдикції процесуальним законодавством.

На підставі аналізу принципів будови системи судів в Україні, а також спираючись на відповідні наукові думки з цього приводу, виокремлено такі види адміністративних судів: окружні адміністративні суди й місцеві загальні суди як адміністративні суди; апеляційні адміністративні суди; Вищий адміністративний суд України. Крім цього, у передбачених законом випадках перегляд судових рішень в адміністративних справах здійснює Верховний Суд України. Звернено увагу на вплив судової реформи на систему адміністративних судів в Україні.

У підрозділі 2.2 «Сутність та особливості юрисдикції адміністративних судів України» зазначається, що однією із ключових ознак адміністративного суду, що характеризує його як орган судової влади та суб'єкта адміністративного судочинства України, є його юрисдикція. У зв'язку з цим проаналізовано доктринальні підходи до розуміння сутності категорії «юрисдикція». Підкреслено, що її (тобто юрисдикцію) досить часто ототожнюють із такими категоріями як «повноваження», «компетенція», «підвідомчість». Встановлено зміст даних понять. Звернено увагу на положення чинного процесуального законодавства на предмет визначення у ньому понять «юрисдикція» й «адміністративна юрисдикція».

Встановлено, що юрисдикція адміністративних судів визначає, які категорії публічно-правових спорів повинні розглядати та вирішувати адміністративні суди. При цьому акцентовано увагу на тій обставині, що юрисдикція адміністративних судів поширюється не на всі публічно-правові спори. На підставі аналізу чинного законодавства визначено й охарактеризовано категорії (групи) публічно-правових спорів, що розглядаються в адміністративних судах України. Окрема увага приділена дослідженню спорів, які хоча й мають ознаки публічності, проте їх розгляд і вирішення не віднесено до юрисдикції адміністративних судів.

Зроблено відповідні висновки, в яких, зокрема, акцентовано увагу на недоліках нормативно-правового регулювання юрисдикції адміністративних судів в Україні.

У підрозділі 2.3 «Поняття, види та особливості підсудності публічно-правових спорів адміністративним судам» підкреслюється, що до ключових питань, які мають бути вирішені під час організації адміністративного судочинства, є встановлення підсудності публічно-правового спору. Адже на відміну від інших видів судочинства, правила підсудності, що діють в рамках адміністративного судочинства, набагато складніші й більш заплутані.

Зазначається, що чинне процесуальне законодавство не розкриває сутності підсудності, а лише регламентує окремі її різновиди. У зв'язку

з цим досліджено наукові думки з приводу розуміння змісту поняття «підсудність». Звернено увагу на те, що більшість правознавців веде мову про «підсудність адміністративних справ», така ж термінологічна конструкція використовується й у чинному процесуальному законодавстві. Обрунтовано думку, що більш точним є термін «підсудність публічно-правового спору».

На підставі аналізу чинного процесуального закону та відповідних наукових джерел дослідженого види підсудності, а саме: інстанційну, територіальну, предметну, виключну, підсудність кількох пов'язаних між собою вимог. Встановлено сутність і розглянуто особливості кожного різновиду підсудності. Акцентовано увагу на недоліках чинного процесуального законодавства щодо врегулювання питань підсудності публічно-правових спорів адміністративним судам.

За результатами проведеного дослідження зроблено відповідні висновки, зокрема запропоновано підсудність публічно-правових спорів адміністративним судам розуміти як врегульований процесуальним законодавством (КАС України) та іншими нормативно-правовими актами правовий механізм, який, враховуючи особливості публічно-правового спору, визначає конкретний адміністративний суд, уповноважений здійснити його розгляд і вирішення.

У *підрозділі 2.4 «Організація діяльності адміністративних судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів на окремих стадіях адміністративного процесу»* підкреслюється, що, реалізуючи цілі та завдання адміністративного судочинства, адміністративні суди діють стадійно, тобто розгляд і вирішення публічно-правового спору, захист і відновлення порушених прав, свобод та інтересів осіб здійснюється послідовно, в межах окремо взятої процесуальної стадії. У зв'язку з цим проаналізовано сутнісний зміст категорії «стадія адміністративного процесу». За результатами вивчення відповідних нормативно-правових і доктринальних положень запропоновано тлумачити стадії адміністративного процесу як сукупність процесуальних дій, що послідовно за встановленими процесуальним законодавством правилами та строками здійснюються судом та учасниками адміністративного процесу для вирішення публічно-правового спору по суті.

Визначено обов'язкові та факультативні стадії адміністративного процесу. До перших віднесено: 1) відкриття провадження в адміністративній справі (порушення адміністративної справи); підготовка адміністративної справи до судового розгляду (підготовче провадження); судовий розгляд адміністративної справи (розгляд справи в судовому засіданні). Зауважується, що характеристика зазначених стадій як обов'язкових не означає, що процес пройде усі ці стадії, адже він може завершитися на будь-якій із них. Тобто обов'язковими вони є не тому,

що ці стадії завжди мають місце на практиці, а тому, що поза їх проходженням суд не може вирішити адміністративної справи шляхом прийняття постанови по ній. У свою чергу, до факультативних стадій належать: 1) перегляд судових рішень в апеляційному порядку (апеляційне провадження); 2) перегляд судових рішень у касаційному порядку (касаційне провадження); 3) перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами; 4) перегляд судових рішень Верховним Судом України; 5) виконання судових рішень (виконавче провадження); 6) відновлення втраченого судового провадження.

З урахуванням норм чинного законодавства, а також спираючись на відповідні наукові точки зору щодо кола та змісту стадій адміністративного процесу, виокремлено й охарактеризовано зміст найважливіших аспектів організації діяльності адміністративних судів на окремих стадіях даного процесу. Звернено увагу на недоліки законодавчого регулювання діяльності органів організації адміністративного судочинства на деяких стадіях адміністративного процесу. Запропоновано відповідні рішення цих проблем.

Розділ 3 «Учасники адміністративного процесу та їх правовий статус» присвячено визначенню поняття та видів учасників адміністративного процесу; особливостей правового статусу осіб, які беруть участь у справі; загальних і специфічних аспектів реалізації правового статусу особами, які обслуговують адміністративний процес; правового статусу обізнаних осіб в адміністративному процесі України; особливостей, значення та правових засад процесуального представництва в адміністративному процесі; сутності й особливостей процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві.

У підрозділі 3.1 *«Поняття та класифікація учасників адміністративного процесу»* зазначається, що адміністративний процес становлять відповідні правовідносини, ключовим структурним елементом яких є їх суб'єкти. У зв'язку з цим з метою більш ґрунтовного та глибокого висвітлення проблематики організації адміністративного судочинства в Україні досліджено загальні аспекти правового статусу учасників адміністративного процесу. Для цього з'ясовано зміст категорії «суб'єкт», «суб'єкт правовідносин» та «учасник правовідносин». Проаналізовано відповідні наукові точки зору з цього приводу. Виходячи з цього, а також спираючись на положення чинного процесуального законодавства, встановлено, що лише внаслідок наділення особи повною адміністративною процесуальною правосуб'єктністю вона може набути правового статусу суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин.

Запропоновано поняття «суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин», «учасники адміністративних процесуальних

правовідносин», «суб'єкти адміністративного судочинства» розглядати як тотожні й одночасно ширші за поняття «учасники адміністративного процесу», оскільки, перші три, окрім власне таких учасників, включають в себе також й адміністративний суд. Крім того, вбачається за доцільне відносити до суб'єктів адміністративного судочинства осіб, які хоча безпосередньо не пов'язані із процесуальною діяльністю, проте здійснюють забезпечення даного судочинства за окремими напрямками (наприклад, правоохоронні органи; Вища кваліфікаційна комісія суддів України; Національна школа суддів України та ін.). Визначено коло основних характерних ознак суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин.

Здійснено наукову класифікацію учасників адміністративного процесу. В якості критерію даної класифікації запропоновано використовувати: а) роль учасників в адміністративному судочинстві (особи, які беруть участь у справі; інші учасники адміністративного процесу); б) суспільно-державна роль учасників адміністративного процесу (фізичні особи; юридичні особи; суб'єкти владних повноважень); в) обов'язковість їх участі в адміністративному судочинстві (особи, участь яких є обов'язковою; особи, які залучаються або ж вступають в адміністративне судочинство лише за наявності певної необхідності); г) правовий зв'язок із адміністративним судом (учасники, що входять до складу апарату адміністративного суду; учасники відособлені від адміністративного суду); г) наявність чи відсутність у них специфічного юридичного інтересу в результатах розгляду та вирішення адміністративної справи (особи, які мають такий інтерес; особи, які такого інтересу не мають). Охарактеризовано кожного з наведених учасників адміністративного процесу.

У підрозділі 3.2 «Особливості правового статусу осіб, які беруть участь у справі» зазначається, що провідна роль серед учасників адміністративного процесу належить тим, які мають специфічний юридичний інтерес у результатах вирішення адміністративної справи. У законодавстві такі учасники процесу визначаються як особи, що беруть участь у справі. Звідси категорії «особи, які мають специфічний юридичний інтерес у результатах вирішення адміністративної справи» та «особи, які беруть участь у справі» запропоновано розуміти як рівнозначні.

На підставі аналізу норм чинного законодавства визначено коло осіб, які беруть участь у справі. При цьому осіб, які беруть участь у справі, залежно від специфіки їх юридичного інтересу запропоновано класифікувати на тих, які беруть участь у справі для захисту власних прав, свобод та інтересів, а також тих, які здійснюють такий захист щодо до інших. До першої групи належать сторони та треті особи, а до другої – процесуальні представники.

З метою з'ясування правового статусу осіб, які беруть участь у справі, досліджено загальні та специфічні аспекти правового становища позивача та відповідача в адміністративному судочинстві, а саме: набуття статусу позивача, відповідача, коло їх прав та обов'язків в адміністративному процесі. Для цього проаналізовано відповідні законодавчі положення та наукові думки. Звернено увагу на ті випадки, коли правового статусу позивача набуває суб'єкт владних повноважень. Досліджено правові засади співучасті в адміністративному процесі.

Встановлено, що процесуальні права й обов'язки сторін в адміністративному судочинстві мають загальний і спеціальний характер. Загальні права й обов'язки сторін походять з тих, що поширюються на всіх без винятку осіб, які беруть участь у справі. У свою чергу, спеціальними правами й обов'язками користуються виключно сторони.

Розглянуто особливості правового статусу третіх осіб в адміністративному процесі. Встановлено, що головною характерною ознакою третіх осіб є те, що вони юридично пов'язані із публічно-правовим спором, оскільки рішення, прийняте адміністративним судом у результаті його розгляду, може вплинути на їх права, свободи й інтереси. Звідси запропоновано під третіми особами в адміністративному судочинстві розуміти таких осіб, що вступають або залучаються до розпочатого адміністративного процесу в якості осіб, які беруть участь у справі, що мають власну специфічну юридичну зацікавленість у результатах вирішення адміністративної справи, що проявляється в недопущенні постановлення адміністративним судом рішення, що вплине на їхні права, свободи й інтереси.

Акцентовано увагу на деяких недоліках чинного процесуального законодавства в частині врегулювання правового статусу осіб, які беруть участь в адміністративній справі, та запропоновано можливі шляхи усунення цих недоліків.

У підрозділі 3.3 «*Особливості реалізації правового статусу особами, які обслуговують адміністративний процес*» зазначається, що поряд з особами, які беруть участь у справі, до адміністративного судочинства залучаються й інші особи, зокрема ті, які обслуговують адміністративний процес. Дана категорія осіб характеризується тим, що їх повноваження не є процесуальними, тобто вони не спрямовані на вирішення публічно-правового спору по суті, а мають на меті реалізацію обслуговуючих дій, заходів. До таких осіб прийнято відносити: перекладача, судового розпорядника та секретаря судового засідання. Разом з тим запропоновано виключити перекладача із категорії осіб, які обслуговують адміністративний процес, натомість до їх складу віднести помічника судді. На підставі аналізу норм чинного

законодавства та відповідних дослідницьких точок зору охарактеризовано особливості реалізації правового статусу кожною з названих осіб в адміністративному судочинстві України. Окрему увагу запропоновано звернути на проблематику віднесення всіх працівників апарату суду до категорії державних службовців.

Наголошено на тому, що однією із ключових проблем законодавчої регламентації правового статусу осіб, які обслуговують адміністративний процес, є те, що вона здійснюється переважно на підзаконному рівні, при цьому більшість із цих підзаконних нормативно-правових актів протягом багатьох років не переглядалася на предмет їх відповідності положенням актів вищої юридичної сили. Для вирішення даної проблеми запропоновано прийняти єдиний уніфікований нормативно-правовий акт законодавчого характеру, який би деталізував не лише правовий статус зазначених осіб, але й взагалі всіх працівників апарату суду.

У підрозділі 3.4 «Правовий статус обізнаних осіб в адміністративному судочинстві України» зазначається, що в якості обізнаних осіб в адміністративному судочинстві необхідно розглядати тих, що володіють певною інформацією, яка необхідна для вирішення публічно-правового спору по суті. При цьому така інформація може бути набута ними внаслідок сприйняття певних подій і фактів або ж отримання ними спеціальних знань у відповідній сфері (науки, техніки, мистецтва тощо). Тому до обізнаних осіб як учасників адміністративного процесу віднесено свідка, експерта, спеціаліста і перекладача.

На підставі аналізу норм чинного законодавства, а також враховуючи дослідницькі думки з приводу даної групи осіб, з'ясовано загальні та специфічні аспекти правового статусу свідка, експерта, спеціаліста і перекладача в межах адміністративного судочинства. Акцентовано на законодавчих прогалинах і нечіткостях в частині регламентації правового статусу зазначених суб'єктів. Запропоновано можливі шляхи усунення цих недоліків.

У підрозділі 3.5 «Особливості, значення та правові засади процесуального представництва в адміністративному судочинстві» відмічається, що інститут процесуального представництва має дуже важливе значення, оскільки він: по-перше, дозволяє зацікавленим особам у більш ефективний спосіб захищати в адміністративному суді свої права, свободи та законні інтереси, а по-друге, в ряді випадків тільки за допомогою даного інституту можливий захист і відновлення порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод та інтересів відповідної категорії осіб. У зв'язку з цим досліджено сутність і зміст процесуального представництва. Проаналізовано відповідні нормативно-правові

положення, а також фахові точки зору з цього приводу. Встановлено, що в загальнотеоретичному розумінні процесуальне представництво становить сукупність правовідносин, що виникають і розвиваються у зв'язку з необхідністю представлення інтересів однієї особи іншою на підставах та у порядку, визначених законодавством.

Виокремлено такі види процесуального представництва в адміністративному судочинстві: договірне та законне. Охарактеризовано правові засади та проаналізовано особливості здійснення окремих видів представництва. З'ясовано спеціальні вимоги, що ставляться до договірного процесуального представництва в адміністративному судочинстві.

Запропоновано деякі законодавчі зміни з метою вдосконалення правової регламентації процесуального представництва в адміністративному судочинстві.

У підрозділі 3.6 *«Сутність та особливості процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві»* акцентовано увагу на тому, що існування інституту правонаступництва є важливою гарантією захисту прав, свобод і законних інтересів учасників адміністративного процесу, навіть за умови їх заміни або вибуття у зв'язку із певними обставинами із останнього. З метою з'ясування сутності даного інституту досліджено наукові точки зору на його природу та зміст. Встановлено, що процесуальне правонаступництво являє собою процедуру, оскільки законодавством передбачено низку процесуальних заходів, спрямованих на реалізацію даного правового інституту. При цьому за своїм внутрішнім характером воно (правонаступництво) є сукупністю правовідносин, які виникають, розвиваються, видозмінюються внаслідок ініціювання такої процедури.

Підкреслюється, що процесуальне правонаступництво застосовується як щодо сторін, так і щодо третіх осіб. На підставі аналізу відповідних законодавчих приписів виділено та охарактеризовано ключові риси процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві України. Звернено увагу на види процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві.

За результатами проведеного дослідження зроблено відповідні висновки. Запропоновано деякі зміни до КАС України з метою вдосконалення регулювання інституту процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві.

Розділ 4 «Організаційно-правові засади забезпечення адміністративного судочинства України» присвячено визначенню поняття та видів забезпечення адміністративного судочинства України, сутності та стану правового регулювання його матеріально-фінансового й інформаційного забезпечення, з'ясуванню та характеристиці особливостей кадрового забезпечення зазначеного судочинства.

У підрозділі 4.1 «Поняття та види забезпечення адміністративного судочинства України» наголошено, що якість функціонування адміністративного судочинства в Україні, а отже й якість та ефективність захисту й поновлення прав, свобод та інтересів фізичних й юридичних осіб від протиправних рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень прямо залежать від стану забезпечення даного судочинства. Саме тому в даному підрозділі з'ясовано сутнісний зміст категорії «забезпечення адміністративного судочинства», для чого вивчено відповідні дослідницькі точки зору з цього приводу. Встановлено, що саме по собі «забезпечення» являє собою тривалий процес, спрямований на гарантування функціонування відповідної інституції, підтримання її в належному стані з метою виконання поставлених перед нею завдань і реалізації відповідного обсягу функцій. Саме в такому розумінні, як правило, забезпечення розглядається правознавцями в розрізі різних правових питань. Зокрема звернено увагу на доктринальні підходи до тлумачення понять «забезпечення прав та обов'язків громадян».

Виокремлено основні риси (ознаки), що характеризують категорію «забезпечення». Запропоновано розуміти забезпечення адміністративного судочинства як врегульовану на нормативному рівні діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на гарантування належного функціонування адміністративних судів шляхом створення необхідних умов для розгляду та вирішення ними публічно-правових спорів, захисту й поновлення прав, свобод та інтересів осіб у передбаченому процесуальним законодавством порядку.

За результатами аналізу чинного законодавства виділено такі види забезпечення адміністративного судочинства: кадрове; матеріально-фінансове; інформаційне; правоохоронне.

У підрозділі 4.2 «Матеріально-фінансове забезпечення адміністративного судочинства України» наголошено, що функціонування адміністративних судів України, як, власне кажучи, і будь-якої іншої державної інституції неможливе поза її матеріально-фінансовим забезпеченням, від повноти якого прямо залежить ефективність роботи даних органів судової влади.

З метою з'ясування сутнісного змісту поняття «матеріально-фінансове забезпечення» розглянуто наукові точки зору щодо тлумачення таких категорій як: «фінансове забезпечення» та «матеріальне забезпечення». Також звернено увагу на авторські підходи до розуміння змісту терміна «матеріально-технічне» забезпечення. Зроблено висновок про те, що категорія «технічне забезпечення» є більш вузькою за «матеріальне забезпечення», оскільки входить до складу останньої.

На підставі аналізу норм чинного законодавства визначено коло та характерні особливості суб'єктів матеріально-фінансового забезпечення адміністративного судочинства в Україні. Під матеріально-фінансовим забезпеченням адміністративного судочинства України запропоновано розуміти врегульовані на нормативному рівні суспільні відносини, які виникають у процесі діяльності їх суб'єктів і спрямовані на забезпечення та гарантування нормального функціонування адміністративних судів, виконання завдань і функцій, пов'язаних із розглядом і вирішенням публічно-правових спорів, віднесених до їх юрисдикції, шляхом мобілізації, розподілу та використання фондів коштів, а також постачання необхідних для такої діяльності матеріальних ресурсів.

Акцентовано увагу на проблемах, пов'язаних із здійсненням досліджуваного забезпечення, зокрема на незадовільному рівні фінансування органів судової влади, на відсутності належного рівня забезпечення судів приміщеннями. Зроблено відповідні висновки про сучасний стан матеріально-фінансового забезпечення адміністративного судочинства в нашій державі.

У підрозділі 4.3 «Інформаційне забезпечення адміністративного судочинства України» зазначається, що на рівні з матеріально-фінансовим забезпеченням важливою організаційною підвалиною належного функціонування адміністративного судочинства є його інформаційне забезпечення. При цьому йдеться не лише про належну реалізацію таких принципів як гласність і відкритість адміністративного процесу, тобто про надання необхідної інформації учасникам адміністративного процесу, але й про надання інформаційної підтримки власне адміністративному суду та всім іншим суб'єктам адміністративних процесуальних правовідносин.

Досліджено наукові й офіційні, тобто сформульовані в чинних законодавчих актах підходи до визначення поняття «інформація». Вивчено доктринальні підходи до розуміння сутності категорії «інформаційне забезпечення». На підставі цього виокремлено основні ознаки інформаційного забезпечення (які в тому числі стосуються і забезпечення адміністративного судочинства): 1) воно являє собою комплекс заходів; 2) такі заходи спрямовані на забезпечення інформаційних зв'язків елементів інформаційної системи; 3) реалізується з метою створення умов для вирішення відповідних завдань.

Звернено увагу на нормативно-правові засади, а також коло основних суб'єктів інформаційного забезпечення адміністративного судочинства в Україні. Розглянуто роль автоматизованих інформаційних систем у здійсненні зазначеного забезпечення.

Зроблено відповідні висновки, зокрема запропоновано під інформаційним забезпеченням адміністративного судочинства України розуміти засновану на приписах чинного законодавства сукупність заходів, пов'язаних із оперуванням (збором, фіксацією, аналізом, зберіганням, поширенням тощо) інформацією, які реалізуються в рамках виконання своїх функцій уповноваженими суб'єктами та завдяки функціонуванню автоматизованих систем і спрямовані на забезпечення належної діяльності адміністративних судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів.

У підрозділі 4.4 «Особливості кадрового забезпечення адміністративного судочинства України» наголошено, що адміністративне судочинство являє собою складний механізм, основними функціональними елементами якого виступають відповідні суб'єкти, на яких законодавством покладено обов'язок із розгляду та вирішення публічно-правових спорів або ж із забезпечення нормального перебігу такої діяльності. У своїй сукупності ці суб'єкти формують кадровий склад зазначеного механізму.

Вивчено доктринальні підходи до розуміння змісту терміна «кадри». Встановлено, що за своєю суттю останній співпадає із такими поняттями як «працівники» та «персонал». Підкреслено, що проблематику кадрового забезпечення адміністративного судочинства не можна обмежувати лише питаннями формування суддівського корпусу адміністративних судів України. Запропоновано під кадрами адміністративних судів у системі кадрового забезпечення адміністративного судочинства розуміти посадових і службових осіб, які відповідно до свого функціонального призначення реалізують повноваження, спрямовані на розгляд і вирішення публічно-правових спорів, що віднесені до юрисдикції адміністративних судів, а також на забезпечення такої діяльності шляхом обслуговування адміністративного процесу. Розглянуто коло та правовий статус суб'єктів, що здійснюють кадрове забезпечення адміністративного судочинства.

На підставі проведеного аналізу відповідних наукових точок зору та нормативно-правових положень сформульовано поняття «кадрове забезпечення адміністративного судочинства» як визначену на нормативному рівні, цілеспрямовану, системну діяльність уповноважених суб'єктів, направлену на визначення кадрових потреб судів, відбір і добір кадрів, здійснення їх професійної підготовки й орієнтації, розстановку та вивільнення кадрів, що реалізується з метою створення нормальних умов для виконання адміністративними судами своєї функції.

Акцентовано увагу на проблемі великої нестачі суддів адміністративних судів, особливо місцевих.

Розділ 5 «Особливості участі правоохоронних органів в адміністративному судочинстві України» присвячено визначенню особливостей правового статусу правоохоронних органів як учасників адміністративного процесу, а також з'ясуванню загальних і специфічних організаційно-правових аспектів діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення зазначеного судочинства.

У підрозділі 5.1 *«Особливості правового статусу правоохоронних органів як учасників адміністративного процесу»* зазначається, що в передбачених національним законодавством випадках правоохоронні органи можуть набувати правового статусу суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин. При цьому такий правовий статус у межах здійснення адміністративного судочинства може бути різноманітним – сторона, третя особа, інший учасник адміністративного судочинства, а також суб'єкт забезпечення адміністративного судочинства. У зв'язку з цим досліджено доктринальні підходи до розумінні поняття «правоохоронні органи», а також проаналізовано тлумачення даного поняття у чинних нормативно-правових актах.

На підставі аналізу чинного законодавства про адміністративне судочинство досліджено випадки та правові засади набуття правоохоронними органами (їх посадовими особами) правового статусу сторони (відповідача чи позивача) адміністративного процесу. Встановлено, що правоохоронні органи можуть бути залучені до адміністративного процесу в якості його сторони у випадку: оскарження їх актів індивідуального (зокрема про притягнення до адміністративної відповідальності) та (або) нормативного характеру; розгляду спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби; у справах за позовом іншого суб'єкта владних повноважень з приводу реалізації його компетенції в сфері управління, в тому числі здійснення делегованих повноважень; у справах з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності правоохоронних органів в частині доступу до публічної інформації, якщо вони є розпорядником такої інформації; у справах про усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання; у справах за позовними заявами іноземців та осіб без громадянства щодо оскарження рішень про їх примусове повернення в країну походження або третю країну.

У підрозділі 5.2 *«Діяльність правоохоронних органів щодо забезпечення адміністративного судочинства в Україні»* зазначається, що окрім тих випадків, коли правоохоронні органи залучаються до

адміністративного процесу в якості його сторони, вони також виконують важливі функції щодо забезпечення адміністративного судочинства.

На підставі аналізу норм чинного законодавства, а також спираючись на відповідні наукові точки зору, виокремлено та охарактеризовано основні організаційно-правові заходи, реалізуючи які, правоохоронні органи роблять свій внесок у забезпечення адміністративного судочинства. Зокрема до таких заходів належать здійснення правоохоронними органами: заходів процесуального примусу; охорони приміщення адміністративних судів та інших установ органів судової влади; охорони суддів та учасників процесу від протиправних посягань; забезпечення дотримання правопорядку під час розгляду та вирішення публічно-правових спорів тощо. Акцентовано увагу на проблемних аспектах діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення адміністративного судочинства в Україні, зокрема наголошено на досі невіршеному питанні належної діяльності Служби судової охорони Державної судової адміністрації, що на практиці виливається у численні випадки порушення принципу незалежності суддів.

ВИСНОВКИ

У дисертації на підставі комплексного аналізу теоретичних положень, законодавства України та практики його реалізації, міжнародних актів наведено узагальнення та нове вирішення наукової проблеми – визначення правових засад організації адміністративного судочинства України, що дозволило сформулювати низку концептуальних положень та висновків, а також конкретних пропозицій та рекомендацій щодо подальшого розвитку зазначених засад. Основні з них такі.

Виокремлено найбільш важливі етапи становлення та розвитку адміністративного судочинства України: а) судова реформа в царській Росії 1864 року, яка стала підґрунтям подальшого формування та розвитку адміністративної юстиції й адміністративного судочинства в Україні; б) період заснування Української державності на початку ХХ століття, що супроводжувалося революційними подіями; в) період перебування України в складі СРСР; г) проголошення незалежності України та створення системи адміністративних судів.

Під організацією адміністративного судочинства запропоновано розуміти врегульовану нормами права цілеспрямовану діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на забезпечення ефективного розгляду та вирішення адміністративними судами публічно-правового спору для захисту прав, свобод та інтересів особи. Серед особливостей організації адміністративного судочинства названо: особливості його нормативно-правового регулювання; організації адміністративного судочинства, що заснована на принципах, властивих лише їй; в організації адміністративного судочинства виникають і розвиваються

різні суспільні відносини, основне місце серед яких посідають адміністративні процесуальні відносини; виникають і суто організаційні відносини, які можуть мати як внутрішньо-організаційний, так і зовнішньо-організаційний характер; специфічний суб'єктивний склад; особливі завдання організації адміністративного судочинства України.

До основних завдань організації адміністративного судочинства віднесено: встановлення правових засад функціонування адміністративних судів і суб'єктів, уповноважених на забезпечення їх діяльності; визначення чітких критеріїв віднесення публічно-правових спорів до юрисдикції адміністративних судів, а також встановлення правил підсудності; законодавче врегулювання правового статусу суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин; матеріально-фінансове й інформаційне забезпечення адміністративного судочинства; визначення потреб адміністративних судів у кадрах і здійснення кадрового забезпечення.

Нормативно-правове регулювання організації адміністративного судочинства в Україні розуміється як діяльність уповноважених суб'єктів із встановлення й подальшого застосування комплексу нормативно-правових актів для врегулювання відносин, що виникають і розвиваються під час розгляду та вирішення адміністративними судами публічно-правових спорів, і створення належних умов забезпечення такої діяльності.

Доведено, що найбільш доречною є класифікація принципів організації адміністративного судочинства залежно від сфери їх поширення на: загальноправові, міжгалузеві та галузеві. До загальноправових принципів організації адміністративного судочинства віднесено: верховенство права; законність; рівність; повагу до гідності людини; недоторканність особистого життя; свободу вираження своєї думки. Серед міжгалузевих принципів організації адміністративного судочинства названо: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду; забезпечення права на справедливий і поважний суд; здійснення правосуддя виключно судами; гласність і відкритість судового процесу; обов'язковість судових рішень. До галузевих принципів організації адміністративного судочинства віднесено ті, що використовуються та діють виключно в адміністративному судочинстві України: офіційного з'ясування всіх обставин у справі; презумпції вини суб'єкта владних повноважень.

Обґрунтовано можливість запозичення зарубіжного досвіду функціонування адміністративної юстиції в частині: покладання на вищі органи адміністративної юстиції України завдання щодо здійснення консультування уряду та інших центральних органів виконавчої влади з

приводу прийняття найбільш важливих управлінських рішень; запровадження інституту вирішення конфліктів щодо віднесення публічно-правового спору до юрисдикції відповідного судового органу; створення механізму обов'язкового досудового (адміністративного) оскарження рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень для окремих категорій публічно-правових спорів.

Під адміністративним судом запропоновано розуміти орган державної влади, що входить до системи судів загальної юрисдикції з урахуванням принципів спеціалізації, територіальності й інстанційності їх побудови, який в одноособовому або колегіальному складі здійснює правосуддя в публічно-правових спорах, що віднесені до його юрисдикції процесуальним законодавством. Встановлено, що адміністративними судами є: місцеві адміністративні суди – окружні адміністративні суди та місцеві загальні суди як адміністративні суди; апеляційні адміністративні суди; Вищий адміністративний суд України. У передбачених законом випадках перегляд судових рішень в адміністративних справах здійснює також Верховний Суд України. Звернено увагу на вплив судової реформи на систему адміністративних судів в Україні.

Визначено, що підсудність публічно-правових спорів адміністративним судам становить врегульований процесуальним законодавством (КАС України) та іншими нормативно-правовими актами правовий механізм, який, враховуючи особливості публічно-правового спору, визначає конкретний адміністративний суд, що уповноважений здійснити його розгляд та вирішення. Доведено, що правила підсудності в адміністративному судочинстві набагато складніші та заплутаніші, ніж в інших видах судочинства (цивільному, господарському, кримінальному), що пояснюється специфікою побудови адміністративних судів, а також великою кількістю публічно-правових спорів, для яких процесуальне законодавство передбачає особливості здійснення судочинства. Як самостійні види підсудності публічно-правових спорів адміністративним судам запропоновано розглядати: інстанційну, територіальну, предметну, виключну, підсудність кількох пов'язаних між собою вимог. При цьому територіальна та предметна підсудність мають свої підвиди: загальну, спеціальну й альтернативну.

Стадії адміністративного процесу запропоновано об'єднати в дві групи: 1) обов'язкові: відкриття провадження; підготовче провадження; судовий розгляд справи; 2) факультативні: апеляційне оскарження; касаційне оскарження; перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами; перегляд судових рішень Верховним Судом України; виконавче провадження; відновлення втраченого судового провадження.

Кожна з наведених процесуальних стадій має свої особливості, що мають враховуватися в організації адміністративного судочинства.

Визначено, що учасники адміністративного процесу – це особи, які залежно від наявності чи відсутності у них специфічного юридичного інтересу в результатах вирішення адміністративної справи наділені в рамках здійснення адміністративного судочинства певним обсягом прав та обов'язків, реалізація яких передбачає вирішення публічно-правового спору по суті. Класифікацію учасників адміністративного процесу запропоновано здійснити за такими критеріями: 1) з урахуванням їх ролі в адміністративному судочинстві – особи, які беруть участь у справі; інші учасники адміністративного процесу; 2) залежно від їх суспільно-державної ролі – фізичні особи; юридичні особи; суб'єкти владних повноважень; 3) враховуючи обов'язковість їх участі в адміністративному судочинстві – особи, участь яких є обов'язковою; особи, які залучаються або ж вступають в адміністративне судочинство лише за наявності певної необхідності; 4) залежно від їх правового зв'язку із адміністративним судом – учасники, що входять до складу апарату адміністративного суду; учасники відособлені від адміністративного суду; 5) враховуючи наявність чи відсутність у них специфічного юридичного інтересу в результатах розгляду та вирішення адміністративної справи – особи, які мають такий інтерес; особи, які такого інтересу не мають.

Доведено, що особливості правового статусу сторін в адміністративному судочинстві проявляються через реалізацію закріплених за ними процесуальних прав та обов'язків.

До складу осіб, які обслуговують адміністративний процес віднесено: судового розпорядника, секретаря судового засідання та помічника судді.

Доведено, що обізнаними особами в адміністративному процесі є ті, які володіють необхідною для розв'язання публічно-правового спору інформацією. Така інформація може бути отримана ними внаслідок безпосереднього сприйняття подій та фактів, що мають значення для вирішення адміністративної справи, або володіння ними спеціальними знаннями внаслідок відповідної теоретичної підготовки та/або здобутого практичного досвіду. Серед обізнаних осіб як учасників адміністративного процесу названо: свідка, експерта, спеціаліста, перекладача. Наголошено, що на законодавчому рівні правовий статус наведених осіб врегульовано недостатньо повно, у зв'язку з чим велика кількість нормативно-правових актів потребує уточнення.

Обгрунтовано, що процесуальне представництво в адміністративному судочинстві являє собою врегульовану на нормативному рівні сукупність адміністративних процесуальних

відносин, що виникають (розвиваються, видозмінюються) на підставі договору (доручення, ордеру) або законодавчих приписів у зв'язку із необхідністю представлення прав та інтересів особи, яка це потребує. Охарактеризовано два види процесуального представництва, які існують в адміністративному судочинстві, – договірне та законне.

Під процесуальним правонаступництвом в адміністративному судочинстві запропоновано розуміти сукупність урегульованих на нормативному рівні адміністративних процесуальних відносин, що виникають у зв'язку із зміною або вибуттям сторони й/або третьої особи, яка бере участь в адміністративній справі, шляхом реалізації адміністративним судом процедури її заміщення особою- правонаступником з повним або частковим переходом до неї прав та обов'язків особи, котра вибула. Акцентовано увагу, що у більшості випадків в адміністративному судочинстві застосовується сингулярне правонаступництво, коли до особи правонаступника переходять не всі, а лише деякі права й/або обов'язки сторони або третьої особи, яка вибула або була замінена в адміністративному процесі.

Забезпечення адміністративного судочинства України визначено як врегульовану на нормативному рівні діяльність уповноважених суб'єктів, що спрямована на гарантування належного функціонування адміністративних судів шляхом створення необхідних умов для розгляду та вирішення ними публічно-правових спорів, захисту й поновлення прав, свобод та інтересів осіб у передбаченому процесуальним законодавством порядку. Окреслено види забезпечення адміністративного судочинства: кадрове; матеріально-фінансове; інформаційне; правоохоронне. Наголошено, що наведені види забезпечення адміністративного судочинства не претендують на вичерпність, оскільки можуть бути доповнені іншими внаслідок проведення окремих наукових досліджень у цьому напрямку. Більше того, окремі види забезпечення адміністративного судочинства можуть включати в себе й інші, пов'язані з собою складові.

Матеріально-фінансове забезпечення адміністративного судочинства України розглядається як врегульовані на нормативному рівні суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності їх суб'єктів і спрямовані на забезпечення та гарантування нормального функціонування адміністративних судів, виконання завдань і функцій, пов'язаних із розглядом і вирішенням публічно-правових спорів, віднесених до їх юрисдикції, шляхом мобілізації, розподілу та використання фондів коштів, а також постачання необхідних для такої діяльності матеріальних ресурсів.

Інформаційне забезпечення адміністративного судочинства України визначено як засновану на приписах чинного законодавства

сукупність заходів, пов'язаних із оперуванням (збором, фіксацією, аналізом, зберіганням, поширенням тощо) інформацією, які реалізуються в рамках виконання своїх функцій уповноваженими суб'єктами та завдяки функціонуванню автоматизованих систем і спрямовані на забезпечення належної діяльності адміністративних судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів. Під правовими засадами інформаційного забезпечення адміністративного судочинства розуміється сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, що з урахуванням їх ієрархічних зв'язків здійснюють нормативну регламентацію діяльності уповноважених суб'єктів і функціонування автоматизованих інформаційних систем із оперування інформацією з метою забезпечення належної діяльності адміністративних судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів.

Кадрове забезпечення адміністративного судочинства розглядається як визначена на нормативному рівні цілеспрямована, системна діяльність уповноважених суб'єктів, направлена на визначення кадрових потреб судів, відбір і добір кадрів, здійснення їх професійної підготовки й орієнтації, розстановку та вивільнення кадрів, що реалізується з метою створення нормальних умов для виконання адміністративними судами своєї функції.

Встановлено, що правоохоронні органи можуть набути різного правового статусу в адміністративному судочинстві України: учасників адміністративного процесу; осіб, які своїми діями повинні забезпечувати здійснення адміністративного судочинства. Наголошено, що в якості учасників адміністративного процесу правоохоронні органи можуть бути залучені як особи, які беруть участь у справі (сторони, треті особи, представники), а також як деякі інші учасники адміністративного процесу. З'ясовано, що найбільші особливості проявляються під час наділення правоохоронного органу (його посадової особи) правовим статусом сторони – позивача або відповідача. Зокрема, правоохоронні органи та їх посадові особи в передбачених процесуальним законодавством випадках на рівні з іншими суб'єктами владних повноважень частіш за все можуть бути залучені до адміністративного судочинства із правовим статусом відповідача.

Правоохоронне забезпечення адміністративного судочинства охарактеризовано як діяльність уповноважених національним законодавством суб'єктів, пов'язану із гарантуванням дотримання стану правопорядку в діяльності адміністративних судів. Доведено, що правоохоронне забезпечення адміністративного судочинства знаходить свій прояв у багатьох аспектах: реалізації заходів процесуального примусу; охороні приміщення адміністративних судів та інших установ органів судової влади; охороні суддів та учасників процесу від

протиправних посягань; забезпеченні дотримання правопорядку під час розгляду та вирішення публічно-правових спорів тощо. Відзначено, що на сьогодні законодавством завдання із правоохоронного забезпечення адміністративного судочинства покладено на Службу судової охорони Державної судової адміністрації. Проте функціонування даного суб'єкта в повному обсязі ускладнює відсутність належного фінансування, тому законодавством визначено суб'єктів, які тимчасово мають здійснювати правоохоронне забезпечення адміністративного судочинства й усєї судової системи – органи поліції й органи Національної гвардії. В той же час зазначені органи через недостатній кадровий потенціал і неналежне фінансування також не можуть ефективно виконувати таке завдання. У зв'язку з чим наголошено, що через відсутність належного правоохоронного забезпечення діяльності органів судової влади, в тому числі адміністративних судів, не повною мірою реалізується принцип незалежності судді й судової гілки влади в цілому.

Визначено шляхи вдосконалення законодавства, що регламентує організацію та здійснення адміністративного судочинства України, зокрема обґрунтовано доцільність прийняття законів України «Про адміністративну процедуру» та «Про апарат суду», а також внесення конкретних змін та доповнень до Конституції України, КАС України, законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про державну службу» та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : монографія / В. Б. Пчелін. – Харків : У справи, 2017. – 488 с.

Статті у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав:

2. Пчелін В. Б. Сутність та особливості реалізації адміністративних процесуальних повноважень сторонами адміністративного судочинства / В. Б. Пчелін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – Спеціальний випуск. – Т. 3. – Ч. 1. – С. 108–111.

3. Пчелін В. Б. Перекладач як суб'єкт адміністративно-процесуальних правовідносин / В. Б. Пчелін // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 3 (62). – С. 179–187.

4. Пчелін В. Б. Правові засади діяльності служби судових розпорядників / В. Б. Пчелін // Право і Безпека. – 2014. – № 2 (53). – С. 57–61.

5. Пчелін В. Б. Помічник судді як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин / В. Б. Пчелін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 5-2. – Т. 4. – С. 116–119.

6. Пчелін В. Б. Сторони як суб'єкти адміністративного судочинства України / В. Б. Пчелін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 29-2. – Т. 4/2. – С. 104–107.

7. Пчелін В. Б. Поняття, види й особливості процесуального представництва в адміністративному судочинстві України. Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – № 3. – С. 183–187.

8. Пчелін В. Б. Правоохоронні органи як суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин із правовим статусом відповідача / В. Б. Пчелін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – Вип. 34. – Ч. 2. – Т. 1. – С. 67–70.

9. Пчелін В. Б. Сутність та ознаки суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин / В. Б. Пчелін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 6-2. – Т. 1. – С. 116–119.

10. Пчелін В. Б. Класифікація принципів організації адміністративного судочинства України / В. Б. Пчелін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – Вип. 33. – Ч. 2. – Т. 1. – С. 82–86.

11. Пчелін В. Б. Сутність і види забезпечення адміністративного судочинства України / В. Б. Пчелін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 3-2. – Т. 4. – С. 131–136.

12. Pchelin V. The essence of the procedural succession in administrative justice of Ukraine / V. Pchelin // Visegrad journal on human rights. – 2016. – № 6. – P. 112–116.

13. Пчелін В. Б. Поняття та значення принципів організації адміністративного судочинства / В. Б. Пчелін // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2016. – № 4 (20). – С. 88–93.

14. Пчелін В. Б. Поняття та сутність кадрів у системі кадрового забезпечення адміністративного судочинства України / В. Б. Пчелін // Право і суспільство. – 2016. – № 4. – С. 127–132.

15. Пчелін В. Б. Правові засади діяльності секретаря судового засідання в адміністративному судочинстві України / В. Б. Пчелін // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 4. – С. 143–146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2016/40.pdf.

16. Пчелін В. Б. Правові засади інформаційного забезпечення адміністративного судочинства України / В. Б. Пчелін // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 8. – С. 120–124.

17. Пчелін В. Б. Правові засади організації адміністративного судочинства України / В. Б. Пчелін // Молодий вчений. – 2016. – № 8 (35). – С. 103–106.

18. Пчелін В. Б. Сутність і правові засади кадрового забезпечення адміністративного судочинства України / В. Б. Пчелін // The genesis of genius. – 2016. – № 6. – С. 131–133.

19. Пчелін В. Б. Сутність інформаційного забезпечення адміністративного судочинства України / В. Б. Пчелін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – Вип. 39. – Т. 2. – С. 22–25.

20. Пчелін В. Б. Сущність матеріально-фінансового забезпечення адміністративного судопроизводства України / В. Б. Пчелін // *Legea și Viața*. – 2016. – № 9/2 (297). – С. 113–117.

21. Пчелін В. Б. Треті особи як суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин / В. Б. Пчелін // *Visegrad journal on human rights*. – 2016. – № 3. – С. 147–151.

22. Пчелін В. Б. Свідок як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин / В. Б. Пчелін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2016. – № 21. – С. 59–61.

23. Пчелін В. Б. Зміст та особливості публічно-правових спорів, розгляд і вирішення яких віднесено до юрисдикції адміністративних судів України / В. Б. Пчелін // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 1. – С. 33–38.

24. Пчелін В. Б. Класифікація суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин / В. Б. Пчелін // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 3. – С. 178–182.

25. Пчелін В. Б. Поняття та види адміністративних судів України / В. Б. Пчелін // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 4. – С. 174–178.

26. Пчелін В. Б. Експерт як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин / В. Б. Пчелін // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 2. – С. 28–34.

27. Пчелін В. Б. Вплив судової реформи 1864 року на формування наукових уявлень про адміністративне судочинство й адміністративний процес України / В. Б. Пчелін // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 3. – С. 159–162.

28. Пчелін В. Б. Сучасні моделі адміністративної юстиції зарубіжних країн / В. Б. Пчелін // Науковий вісник Херсонського державного університету. «Серія Юридичні науки». – 2017. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 54–57.

29. Пчелін В. Б. Сутність, особливості та завдання організації адміністративного судочинства України / В. Б. Пчелін // Право і суспільство. – 2017. – № 2. – С. 113–117.

Тези наукових повідомлень на науково-практичних конференціях:

30. Пчелін В. Б. Щодо надання безоплатної правової допомоги в адміністративному судочинстві / В. Б. Пчелін // Тенденції розвитку юридичної науки: проблеми та досягнення : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Україна, м. Тернопіль, 11 жовт. 2011 р.). – Тернопіль: ФОП Шпак В. Б., 2011. – С. 82–84.

31. Пчелін В. Б. Щодо законодавчого закріплення процесуальних обов'язків сторін в адміністративному судочинстві України / В. Б. Пчелін // Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Дніпропетровськ, 25–26 жовт. 2013 р.). – Дніпропетровськ : Правовий світ, 2013. – С. 60–62.

32. Пчелін В. Б. Особливості участі суб'єкта владних повноважень як позивача в адміністративному судочинстві України / В. Б. Пчелін // Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Львів, 28–29 берез. 2014 р.). – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. – С. 111–112.

33. Пчелін В. Б. Поняття процесуального представництва в адміністративному судочинстві України / В. Б. Пчелін // Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Донецьк, 6–7 черв. 2014 р.). – Донецьк : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2014. – С. 78–80.

34. Пчелін В. Б. Правовий статус помічника судді в адміністративному судочинстві України / В. Б. Пчелін // Актуальні питання правової теорії та юридичної практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Одеса, 12–13 верес. 2014 р.). – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2014. – С. 84–85.

35. Пчелін В. Б. Щодо змісту процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві України / В. Б. Пчелін // Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки : матеріали наук.-практ. конф. (Україна, м. Харків, 19–20 верес. 2014 р.). – Х. : ГО «Асоціація аспірантів юристів», 2014. – С. 56–57.

36. Пчелін В. Б. Правові засади діяльності служби судових розпорядників / В. Б. Пчелін // Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України : матеріали наук.-практ. конф. (Україна, м. Харків, 15 квіт. 2015 р.). – Х. : МВС України. Харків. нац. ун-т. внутр. справ, 2015. – С. 178–181.

37. Пчелін В. Б. Класифікація принципів адміністративного судочинства України в залежності від сфери їх поширення / В. Б. Пчелін // Пріоритетні проблеми юридичної науки: сучасний стан та перспективи вдосконалення : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18–19 лип. 2015 р.). – К. : «Науково-дослідний інститут публічного права», 2015. – С. 209–211.

38. Пчелін В. Б. Сутність забезпечення адміністративного судочинства України / В. Б. Пчелін // Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ : Матеріали круглого столу. Збірник наукових праць (м. Київ, 14 трав. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 167–169.

39. Пчелін В. Б. Правові засади залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві України / В. Б. Пчелін // Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Запоріжжя, 22–23 лип. 2016 р.). – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. – С. 101–103.

40. Пчелін В. Б. Нормативна регламентація правового статусу секретаря судового засідання в адміністративному судочинстві України / В. Б. Пчелін // Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Харків, 5–6 серп. 2016 р.). – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. – С. 81–83.

41. Пчелін В. Б. Недоліки законодавчого закріплення принципу верховенства права в аспекті реалізації адміністративних процесуальних правовідносин / В. Б. Пчелін // Стан та перспективи розвитку адміністративного права України : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Одеса, 12 жовт. 2016 р.). – Одеса : ОДУВС, 2016. – С. 54–55.

42. Пчелін В. Б. Щодо сутності інформаційного забезпечення адміністративного судочинства в Україні / В. Б. Пчелін // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Ужгород, 17–18 лют. 2017 р.). – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2017. – С. 149–151.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

43. Пчелін В. Б. Управління господарською діяльністю / Пчелін В. Б., Бандурка О. О. // Адміністративне право України. Особлива частина. Академічний курс : [підручник] / за заг. ред. акад. НАПрН України О. М. Бандурки. – Харків : Золота миля, 2013. – 840 с. [Пчелін В. Б.: Глава 15. – С. 206–244].

44. Пчелін В. Б. Інші види юридичної відповідальності за правопорушення у сфері міграції / Пчелін В. Б. // Міграційне право України : підручник / [С. М. Гусаров, А. Т. Комзюк, О. Ю. Салманова та

ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С. М. Гусарова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2016. – 296 с. [Пчелін В. Б.: Глава 12. – С. 243–248].

45. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка]. – Харків, 2016. – 408 с. [Пчелін В. Б.: Статті 25, 28]. – У співавторстві.

АНОТАЦІЯ

Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2017.

Дисертацію присвячено аналізу правових засад організації адміністративного судочинства України. Визначено сутність, особливості та завдання організації адміністративного судочинства України. Охарактеризовано систему нормативно-правового регулювання та принципи організації адміністративного судочинства в Україні. Здійснено характеристику адміністративних судів як провідних суб'єктів адміністративного судочинства в Україні, зокрема з'ясовано їх поняття та окреслено види, розкрито сутність та особливості їх юрисдикції, поняття, види та особливості підсудності їм публічно-правових спорів. Запропоновано визначення поняття та здійснено класифікацію учасників адміністративного процесу. Виокремлено особливості правового статусу осіб, які беруть участь у справі, суб'єктів, які обслуговують адміністративний процес, обізнаних осіб. З'ясовано сутність і особливості процесуального представництва та процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві. Визначено поняття та охарактеризовано види забезпечення адміністративного судочинства України. Встановлено особливості участі правоохоронних органів в адміністративному судочинстві України. Запропоновано шляхи удосконалення законодавства, що регламентує організацію та здійснення адміністративного судочинства України.

Ключові слова: адміністративний суд, судочинство, адміністративне судочинство, організація, адміністративна юстиція, підсудність, юрисдикція, правовий статус, забезпечення, правоохоронні органи, удосконалення.

АННОТАЦИЯ

Пчелин В. Б. Организация административного судопроизводства Украины: правовые основы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2017.

Диссертация посвящена анализу правовых основ организации административного судопроизводства Украины. Проанализирована генеза развития административного судопроизводства в Украине. Определены сущность, особенности и задачи организации административного судопроизводства Украины. Охарактеризована система нормативно-правового регулирования организации административного судопроизводства в Украине. Установлена сущность и осуществлена классификация принципов организации административного судопроизводства в Украине. Охарактеризованы современные модели административной юстиции зарубежных стран и выяснено их влияние на организацию административного судопроизводства Украины. Осуществлена характеристика административных судов как ведущих субъектов административного судопроизводства в Украине, в частности выяснено их понятие и обозначены их виды. Раскрыты сущность и особенности юрисдикции административных судов Украины. Определены понятие, виды и особенности подсудности публично-правовых споров административным судам. Осуществлен анализ организации деятельности административных судов по рассмотрению и разрешению публично-правовых споров на отдельных стадиях административного процесса. Предложено определение понятия и осуществлена классификация участников административного процесса. Выделены особенности правового статуса лиц, участвующих в деле. Охарактеризованы особенности реализации правового статуса лицами, обслуживающими административный процесс. Установлены особенности правового статуса осведомленных лиц в административном процессе Украины. Выяснены особенности, значение и правовые основы процессуального представительства в административном судопроизводстве. Определены сущность и особенности процессуального правопреемства в административном судопроизводстве. Установлены организационно-правовые основы обеспечения административного судопроизводства Украины. Выяснены сущность и виды обеспечения административного судопроизводства Украины. Охарактеризованы особенности материально-финансового, информационного и кадрового обеспечения административного судопроизводства Украины. Проанализированы особенности участия правоохранительных органов в административном

судопроизводстве Украины. Выявлены особенности правового статуса правоохранительных органов как участников административного процесса. Установлены особенности деятельности правоохранительных органов по обеспечению административного судопроизводства Украины. Предложены пути совершенствования законодательства, регламентирующего организацию и осуществление административного судопроизводства Украины.

Ключевые слова: административный суд, судопроизводство, административное судопроизводство, организация, административная юстиция, подсудность, юрисдикция, правовой статус, обеспечение, правоохранительные органы, совершенствование.

SUMMARY

Pchelin V. B. Organization of Administrative Proceedings of Ukraine: legal basis. – *Manuscript*.

Dissertation for the degree of Doctor of Law by specialty 12.00.07 – administrative law and process; finance law; information law. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2017.

Dissertation is devoted to the analysis of legal principles of organization of Administrative Proceedings of Ukraine. Essence, features and objectives of Administrative Proceedings of Ukraine are determined. The system of legal regulation and the principles of Administrative Proceedings in Ukraine. The author carried out the characteristics of administrative courts as leading subjects of Administrative Proceedings in Ukraine. In particular, concepts of administrative courts and their species are clarified. We also revealed concept, types and features of administrative court's jurisdiction. A definition and the classification of members of the administrative process are proposed. We singled out features of the legal status of persons involved in the case, entities serving administrative process, knowledgeable people. The essence and characteristics of procedural representation and procedural succession in administrative proceedings are found. It was determined the concept and types of collateral of Administrative Proceedings of Ukraine. The peculiarities of participating of law enforcement agencies in Ukrainian administrative proceedings are established. The author proposed ways of improving of legislation regulating the organization and implementation of the Administrative Proceedings of Ukraine.

Keywords: administrative court proceedings, administrative proceedings, organization, administrative justice, jurisdiction, legal status, providing, law enforcement, improvement.